

És possible un ensenyament de la religió per a tot l'alumnat?

Junta directiva i Delegats d'AMRC. Barcelona, octubre de 2018

- 1.- Estat de la qüestió.
- 2.- Concurrències en el sistema educatiu
- 3.- Fonaments per a un coneixement de la religió per a tot l'alumnat
 - 3.1.- L'experiència vital
 - 3.2.- Els camps del coneixement
 - 3.3.- La investigació acadèmica
- 4.- Context d'aula
- 5.- Com és possible, dins del nostre sistema educatiu, un ensenyament de la religió per a tot l'alumnat?

Resum

A l'inici del curs 2018/2019 el Conseller d'Ensenyament, Josep Bargalló, ha plantejat la proposta d'una cultura religiosa per a tot l'alumnat. Aquesta mateixa proposta ja va ser formulada en les dècades dels setanta i dels vuitanta del segle passat

Els tractats internacionals i les normes constitucionals garanteixen el dret de les famílies a que els seus fills i filles rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves conviccions, però sense indicar que s'hagi de realitzar, ni des d'una perspectiva confessional, ni de manera separada i segregada de la resta de l'alumnat.

La necessitat d'un ensenyament de la religió per a tot l'alumnat té cabuda en el nostre ordenament jurídic, sense necessitat de modificar els Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu.

Aquesta possibilitat, que compta amb una important acceptació social, és plenament possible amb l'actual plantilla de professorat i sense cap despesa pressupostària addicional. A més es troba teoritzada en diferents estudis i normatives, tant nacionals com internacionals, i compta ja amb una pràctica a les nostres aules.

Paraules clau: educació, laïcitat i religió.

1.- Estat de la qüestió.

La qüestió de l'ensenyament escolar de la religió és un tema polèmic, que genera fortes tensions. Aquestes tensions arraconen, tant la identitat personal de cada alumne, com les seves necessitats i interessos.

La realitat de les aules es tradueix en una gran absència del fenomen religiós i de les tradicions religioses que pot comportar, d'una banda, una incapacitat en un percentatge important de l'alumnat per comprendre el món en que vivim, i d'una altra, negar la pròpia identitat de l'alumne, així com condicionar el lliure desenvolupament de la seva personalitat.

El debat educatiu en el nostre context ha girat entorn de dos eixos, que ja s'han convertit en tradicionals en tota reforma educativa: la titularitat dels centres docents i l'ensenyament escolar de la religió.

Des de l'any 2006, amb l'aprovació de la LOE, el tema de l'assignatura o matèria d'educació per la ciutadania ha irromput amb força en aquest debat.

En la tardor de 2013, s'ha posat sobre la taula un altre aspecte, pot ser més primari, de la qüestió que ens ocupa, el de l'analfabetisme religiós. La seva aparició formal en el debat públic s'ha produït arran del primer document que el Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa va presentar al Govern de la Generalitat de Catalunya en data 16 d'octubre de 2013.

El Conseller d'Educació, Josep Bargalló, ha plantejat a l'inici del curs 2018/2019 la possibilitat d'una cultura religiosa per a tot l'alumnat, basant-se

entre d'altres en l'experiència de diverses escoles concertades d'ideari religiós catòlic.

2.- Concurrències en el sistema educatiu

En el marc del nostres drets i llibertats, hi podem trobar els quatre aspectes següents:

- Un àmbit relacionat amb la transcendència, que connecta amb la llibertat de consciència i la llibertat religiosa.

- De manera paral·lela, la religió es troba intrínsecament arrelada a la vida de moltes persones, fins al punt de determinar-ne la seva alimentació, la seva manera de vestir, la pròpia imatge, la seva cosmovisió, la manera de viure tradicions i festivitats, la sexualitat o l'ètica.

- En l'àmbit relacional i de vida social, les religions esdevenen un factor d'integració de les entitats col·lectives, convertint-se en un element molt potent per la creació de comunitats.

- En l'educació emocional, els sentiments col·lectius són molt importants. La dimensió religiosa participa, de manera considerable, en l'àmbit de l'experiència col·lectiva.

Hem de tenir present com en el sistema educatiu concorren tres àmbits, que afecten a les mateixes persones -l'alumnat i les seves famílies-, que solen confondre's en el plantejament de qüestions educatives, i que requereixen, al nostre parer, un tractament diferent. Aquests tres àmbits són els següents:

- a) El dret educatiu de les famílies a escollir l'educació que prefereixen per als seus fills i filles.

- b) La llibertat religiosa i l'assistència religiosa als centres educatius.

- c) L'analfabetisme religiós i la consegüent necessitat d'una formació cultural religiosa per a tot l'alumnat.

Els drets educatius dels pares i de les mares poden considerar-se que són dos, un de genèric i un d'específic. El genèric consisteix en escollir el tipus d'educació que volen per als seus fills i filles. L'específic seria escollir la formació religiosa i moral, també, per als seus fills i filles, que estigui d'acord amb les seves

conviccions. Aquests drets pertanyen a les famílies, en relació a la minoria d'edat dels infants i dels joves.

Aquest dret a escollir la formació religiosa i moral es troba recollit en diferents textos jurídics, tant nacionals, com internacionals. La Constitució espanyola de 1978¹ ho reconeix en l'article 27.3 a l'establir que "els poders públics garanteixen el dret que assisteix als pares per a què els seus fills rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions". L'article 21 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006², en el seu article 21.2, ho recull de la següent manera: "les mares i els pares tenen garantit (...) el dret que els assisteix per a què els seus fills i filles rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves conviccions en les escoles de titularitat pública, en les que l'ensenyament és laic".

La Declaració Universal dels Drets Humans de l'ONU de 1948³, en l'article 26,3 atribueix, als pares i a les mares, el dret a escollir el tipus d'educació que vulguin donar als seus fills i filles. En la mateixa línia, el Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals de 1966⁴ estableix, en el seu article 13, un redactat molt ampli on es recullen diferents aspectes relatius al dret a l'educació. Es contempla el dret de les mares i els pares d'escollir escola i de que les seves filles i fills rebin l'educació religiosa o moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions. També, es preveu la llibertat de creació de centres docents. Paral·lelament, el Pacte Internacional des Drets Civils i Polítics de 1966⁵ preveu, en el seu article 18, que els Estats es comprometin a respectar la llibertat de les mares i els pares per a què els seus fills i filles rebin l'educació religiosa o moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.

La llibertat religiosa esdevé essencial, tant per als Poders públics que l'han de garantir en societats democràtiques, com per les Confessions religioses, per a les quals esdevé un marc fonamental per a la seva presència social.

Aquesta llibertat no pot entendre's de la mateixa manera en funció de l'edat de l'alumnat. En les etapes d'ensenyament obligatori, hem de tenir present que la minoria d'edat de l'alumnat comporta que no es pugui parlar en puritat de

¹ Constitució espanyola de 1978.

² Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006, aprovat mitjançant la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol. Versió oficial en català al DOGC núm. 4680, de 20 de juliol de 2006. Versió oficial en castellà al BOE núm. 172, de, també, 20 de juliol de 2006.

³ Text disponible a: F. **García Moriyón**, *Derechos humanos y educación. Textos fundamentales. Textos complementarios*, p. 54-59.

⁴ Text disponible a: *Ibíd.*, p. 82-91.

⁵ Text disponible a: *Ibíd.*, p. 60-77.

subjectes titulars d'aquesta llibertat. Però sí que han d'adquirir les eines necessàries per a poder-la viure en una societat democràtica

L'analfabetisme religiós i la consegüent necessitat d'una formació cultural religiosa per a tot l'alumnat ha estat un tema recurrent en el debat educatiu de Catalunya de l'última dècada.

Aquest plantejament té uns antecedents en les dècades dels setanta i dels vuitanta del segle passat. La possibilitat d'un ensenyament escolar aconfessional de la religió es va plantejar l'any 1971 quan el Secretariat Interdiocesà de Catequesi de Catalunya i les Illes Balears va publicar la declaració *Catequesi a la parròquia, cultura religiosa a l'escola*.

Posteriorment, a principis de la dècada dels vuitanta, es va treballar en un pacte entre els principals partits polítics per tal de tirar endavant una normativa que possibilités l'obligatorietat de l'ensenyament de la cultura religiosa a l'escola. No obstant, la jerarquia catòlica es va distanciar d'aquell pacte, desvirtuant-lo i deixant-lo sense contingut. En la mateixa línia, des de la jerarquia catòlica, es va prohibir als salesians la publicació d'una obra dedicada a la cultura religiosa a l'escola (Bada, 2007).

Alguns centres docents aposten per l'ensenyament d'una cultura religiosa per a tot l'alumnat. Els centres docents vinculats a Unescocat apliquen aquesta opció. La fonamentació de la mateixa es troba en la circumstància que l'alumnat procedeix, tant de famílies de diferents tradicions religioses, com de famílies agnòstiques i atees.

Les Escoles Pies i les Escoles Vedrunes han plantejat un currículum de cultura religiosa per a tot l'alumnat, partint d'una perspectiva cristiana (Rial, 2007). Aquesta proposta pedagògica es troba recollida, per a les etapes d'educació primària i d'educació secundària obligatòria (ESO), en una col·lecció de llibres de l'Editorial l'Alber⁶. Aquesta proposta considera que l'alumnat ha de conèixer, al llarg de les diferents etapes educatives, els següents temes:

a) La presència d'uns valors en la societat, que tenen una arrel i una lectura des del transcendent cristià, però també les tenen des de la perspectiva d'altres religions.

⁶ Detalls d'aquesta col·lecció disponibles a: https://www.e-alber.com/coleccions/cultura_religiosa [Consulta: 01 febrer 2017].

b) El coneixement d'unes festes i unes pràctiques religioses que han anat marcant la nostra cultura.

c) L'existència d'uns llibres sagrats que són la base de la nostra manera de ser i pensar.

d) La transcendència de persones de diferents tradicions religioses, i molt concretament per a Europa, Jesús de Nazaret, que ha marcat, i continua marcant, formes concretes de viure que tenen una influència important en la nostra cultura.

e) La necessitat de descobrir, en el fet religiós, la presència dels símbols, com la clau que permet llegir la cultura religiosa de la nostra societat.

La Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya, va plantejar, ja fa una dècada, la possibilitat d'oferir a tot l'alumnat l'ensenyament d'una matèria de cultura religiosa. En aquest sentit, es van realitzar unes jornades a Barcelona els dies 20 i 21 de juny de 2005, sota el títol *Cultura religiosa a l'escola. Jornades internacionals sobre una assignatura aconfessional*⁷.

Una reflexió recent en aquest sentit, subscripta únicament a l'àmbit de l'escola pública, es va realitzar durant la conferència d'inauguració del curs acadèmic 2014/2015 a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona, per part del Delegat episcopal d'ensenyament d'aquella diòcesi. En aquesta conferència es van presentar dues propostes possibles, en el marc del desenvolupament de la LOMCE. Una de màxims -qualificada de difícil-, consistiria en la renúncia de l'ensenyament confessional de la religió per part de les Confessions religioses. Una altra més realista, que anima als docents de religió a prendre la iniciativa en favor de l'ensenyament de la cultura religiosa a l'escola pública (Micaló, 2014).

La conjuntura de dissenyar un sistema educatiu propi de Catalunya ha comportat que el Departament d'Ensenyament hagi plantejat la campanya *Ara és demà*⁸, amb la finalitat de recollir aportacions en aquest sentit, tant d'entitats i col·lectius, com de persones individuals. En relació a l'ensenyament de la religió, destaquen les següents:

⁷ El contingut d'aquestes jornades es troba recollit a: M. Forteza – J. Gómez Segalà (editors), *Cultura religiosa a l'escola: jornades internacionals sobre una assignatura aconfessional*. Barcelona: Direcció General d'Afers Religiosos 2008

⁸ Informació [en línia] <http://www.consellscolarcatal.gencat.cat/ca/araesdema/participacio/> [Consulta: 15 febrer 2017].

a) L'informe que el Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa va presentar al Govern de la Generalitat de Catalunya en data 16 d'octubre de 2013, indica que l'analfabetisme religiós entre la població juvenil cada cop és més evident.

b) Les aportacions de la Direcció General d'Affers religiosos, que es concreten en les tres següents: l'establiment de continguts sobre diversitat religiosa en el programa formatiu del professorat; la implementació de l'assignatura de religió islàmica prevista en l'ordenament jurídic; i la implementació, per al conjunt de l'alumnat, d'una nova assignatura de cultura religiosa.

c) Les propostes educatives per a la gestió de la diversitat religiosa del Grup de Treball Estable de les Religions (GTER), que són les quatre següents: un reconeixement curricular de la presència de diverses religions a Catalunya; una assignatura obligatòria amb uns continguts educatius bàsics sobre el coneixement de les religions; un professorat format en diversitat religiosa; i una comissió que vetlli per la diversitat a les escoles, on les religions hi puguin estar presents.

3.- Fonaments per a un coneixement de la religió per a tot l'alumnat

Els fonaments per a un coneixement de la religió per a tot l'alumnat poden argumentar-se des de diferents plantejaments. Tant des de la seva presència en la pròpia experiència vital, com des dels camps del coneixement o de la mateixa investigació acadèmica.

3.1.- L'experiència vital

El coneixement de la dimensió religiosa per a tot l'alumnat es pot fonamentar en la seva presència, encara que sigui de forma negativa, en diferents moments de la nostra vida. Entre aquests, podem destacar els cinc àmbits següents:

a) L'àmbit de la transcendència. Les persones ens preguntem, entre d'altres interrogants, pels nostres orígens, per la nostra situació en el món o per

la possibilitat d'un més enllà. Les respostes a aquests interrogants són molts diverses com diverses som les persones. Es podria afirmar que aquestes respostes cauen dins els àmbits de la llibertat de consciència i de la llibertat religiosa.

b) L'estil de vida. Les creences religioses, per a moltes persones, poden determinar l'alimentació, la manera de vestir, la pròpia imatge, la cosmovisió, la manera de viure tradicions i festivitats, la sexualitat o l'ètica.

c) La vida relacional. Les religions esdevenen un factor d'integració de les entitats col·lectives, convertint-se en un element molt potent per la creació de comunitats.

d) L'educació emocional. Els sentiments col·lectius són molt importants. La dimensió religiosa participa, de manera considerable, en l'àmbit de l'experiència col·lectiva.

e) Les relacions internacionals. En alguns països les seves tradicions religioses són fonaments de diferents normatives.

3.2.- Els camps del coneixement

El professor Francesc Torralba (1999) justifica la presència de l'ensenyament escolar de la religió en funció dels vuit arguments següents:

a) L'argument antropològic. Els éssers humans ens podem caracteritzar de moltes maneres diferents i som susceptibles de moltes experiències. En aquest context, la supressió de la pregunta religiosa resulta antropològicament impossible, perquè aleshores, la contingència, com a estat natural de la persona, hauria desaparegut del seu horitzó.

b) L'argument històric. És innegable la influència de la religió, tant per a l'estudi i comprensió de la història de les civilitzacions, com per l'estudi de les pròpies tradicions religioses.

c) L'argument cultural. El substrat, tant de les cultures tradicionals, com el rerefons de les cultures modernes i secularitzades, és religiós.

d) L'argument intercultural. La necessària articulació pacífica entre les diferents identitats sols és possible des del coneixement de l'altre. En aquest context, el diàleg interreligiós esdevé clau per al diàleg intercultural.

e) L'argument sociològic. L'àmbit religiós constitueix un referent important, tant per a la comprensió de l'entorn social més proper, com de l'ambient social més llunyà geogràficament.

f) L'argument lingüístic. El saber religiós permet comprendre el sentit i la riquesa del llenguatge simbòlic, mitològic i litúrgic.

g) L'argument pedagògic. El desenvolupament integral de l'ésser humà és una de les finalitats de l'educació. Aquest desenvolupament comporta el desplegament de totes les seves facultats potencials. D'acord amb aquest plantejament, la dimensió religiosa de l'ésser humà ha de ser contemplada dins del sistema educatiu.

h) L'argument metafísic. Tant el saber religiós, com el metafísic, es refereixen al sentit últim de la realitat, de la història i de l'ésser humà, però des de perspectives i enfocaments diferents. Ambdós sabers es relacionen i complementen.

A aquest conjunt d'arguments, s'hi pot afegir l'argument jurídic (Codina, 2015), que partint, tant de la Declaració Universal dels Drets Humans de l'ONU de 1948, com de la Constitució espanyola de 1978 -especialment articles 10, 14 i 27-, reconeixen la dignitat de la persona humana i garanteixen, d'una manera contundent, el ple desenvolupament de la seva personalitat. Aquest desenvolupament inclou també la dimensió religiosa.

3.3.- La investigació acadèmica

La necessitat de l'ensenyament de la religió per a tot l'alumnat, en l'àmbit de la Unió europea s'ha posat de manifest en l'àmbit acadèmic amb el projecte RedCo⁹, que ha polsat les inquietuds del jovent de vuit països, entre ells Espanya, durant el període 2006-2009.

⁹ Projecte finançat per la Comissió Europea des de març de 2006 fins a març de 2009. En aquest estudi hi han participat vuit països molt diferents. Són els següents: Alemanya, Espanya, Estònia, França, Gran Bretanya, Noruega, Països Baixos i Rússia. La informació rebuda es va basar en 800 qüestionaris qualitius, a partir dels quals es van elaborar 8.000 qüestionaris quantitius.

En aquest projecte, hi han participat nou universitats d'aquests vuit països. Per part de l'Estat espanyol, hi ha participat la Universitat de Granada. El grup d'investigació va ser seleccionat d'acord amb les realitats dels diversos països. En ell hi van participar 12 directores de projectes i 30 investigadors. Les disciplines dels seus membres (teologia, estudis islàmics, educació, educació religiosa, sociologia, ciències polítiques i etnologia) es complementen entre si.

Aquest projecte va ser exposat pel seu coordinador, el Dr. Wolfram Weise de la Universitat d'Hamburg, en el *I Congreso Internacional de Educación Multicultural. Religiones, lenguas e identidades*, celebrat a Còrdova els dies 18, 19 i 20 de novembre de 2009.

L'explicació d'aquesta investigació es realitza a partir de la documentació lliurada en el Congrés.

Aquest projecte europeu pretén donar una resposta a la pregunta de com les religions i els valors poden contribuir a la convivència ciutadana. Es centra, principalment, en la religió en l'àmbit de l'educació. L'estudi s'emmarca en el camp de les humanitats i les ciències socials. Investigadors d'aquestes disciplines han cooperat per aconseguir una millor comprensió de com la ciutadania de diferents religions, cultures i tendències polítiques poden establir un diàleg respectant-se mútuament.

Aquest projecte d'investigació parteix d'una premissa comuna: la religió ha d'estar present en el sistema educatiu, ja que és un factor massa important, tant en la vida social, com en la coexistència de persones. En el projecte, el terme «educació religiosa» s'utilitza en un sentit ampli. Amb aquesta expressió, es fa referència, tant a la formació acadèmica del professorat, com als aspectes filosòfics i pràctics de l'educació religiosa i en valors en l'àmbit escolar. En relació als centres educatius, es focalitza l'atenció en l'assignatura o matèria que tracta sobre l'educació religiosa, encara que també s'atén al tractament de la religió i la religiositat en les demés assignatures o matèries.

Les investigacions es van centrar en la interacció a les aules, sobre la base de l'observació participant i la gravació de les classes d'ensenyament religiós. L'objectiu de les investigacions va ser descobrir el coneixement que l'alumnat té en els camps de la religió i la religiositat. En concret: a) com veuen la funció de la religió, en relació al diàleg i la comprensió; i b) quins són els seus desitjos respecte a la integració de la religió i la religiositat en el context escolar.

Les investigacions d'aquest projecte posen de relleu els següents aspectes:

a) La major part de l'alumnat reconeix la diversitat religiosa en les seves societats, encara que segueix demostrant varis prejudicis al respecte.

b) La font d'informació més important sobre les religions i visions del món sol ser la família, seguida de l'escola.

c) Dins de l'alumnat, existeix un grup considerable que reconeix la importància de la religió en la seva vida, un altre grup, igual de nombrós, que no reconeix aquesta importància i un tercer grup que presenta una varietat d'actituds fluctuants entre aquests dos pols.

d) Independentment de les seves posicions religioses, la major part de l'alumnat demostra interès per aprendre sobre les religions a l'escola.

e) L'alumnat viu l'experiència de la diversitat religiosa dins del centre educatiu, però també fora del mateix.

f) En general, l'alumnat està obert cap als seus companys i companyes de diferents procedències religioses. No obstant, al mateix temps tendeix a mantenir amistats amb les companyes i companys de la mateixa procedència religiosa. Aquest comportament s'observa, fins i tot, en zones geogràfiques on s'hi troba molt present la diversitat religiosa.

g) L'alumnat manifesta la seva tolerància, més bé a nivell teòric, que pràctic. L'actitud tolerant, que expressen en un debat a les aules, no sempre queda reflectida en la seva vida quotidiana.

h) L'alumnat que assisteix a les classes de diversitat religiosa, participa amb més freqüència en les converses sobre religions i visions del món amb la part de l'alumnat d'altra procedència religiosa, si ho comparem amb l'alumnat que no assisteix a assignatures o matèries d'aquesta índole.

i) L'alumnat desitja que les diferents religions coexisteixin pacíficament.

j) L'alumnat creu que la coexistència pacífica entre les persones de diferents confessions és possible gràcies al coneixement mutu de la religió i de la visió del món de l'altre, els interessos comuns i les activitats compartides.

k) En la majoria dels països, l'alumnat es manifesta a favor del dret a una expressió moderada de les creences de persones religioses dins de l'escola. En aquest sentit, no s'oposa a la presència discreta de símbols religiosos, ni als actes voluntaris de culte de l'alumnat pertanyent a una determinada confessió religiosa.

l) L'alumnat que reconeix la importància de la religió en la seva vida, acostuma a respectar la procedència religiosa dels demés i valora el significat de la religió en el món.

m) La majoria de l'alumnat prefereix que l'escola es comprometi a ensenyar les religions diferents enlloc de conduir cap a una determinada creença o visió del món.

n) L'alumnat posa de manifest el seu desig d'estudiar les religions dins de les aules i que aquest aprenentatge estigui guiat per unes regles establertes d'expressió i discussió.

o) En general, l'alumnat desitjaria que s'evitessin conflictes sobre els afers religiosos, donat que una part de l'alumnat religiós es sent especialment vulnerable.

p) El diàleg és l'estratègia preferida pel professorat per afrontar la diversitat dins l'aula. L'alumnat demostra més ambigüitat alhora de valorar-lo, ja que no tots es senten còmodes amb la manera com es gestiona la diversitat a les aules.

q) En general, l'alumnat es mostra favorable a un model d'educació sobre la religió amb la que està familiaritzat.

Com a conclusions del projecte RedCo, es poden indicar les quatre següents:

a) El pluralisme religiós no sols és acceptat, sinó que és molt ben acollit. La majoria dels joves enquestats creu que les persones de religions diferents poden viure junts en harmonia.

b) L'alumnat enquestat va ser crític en relació a reclamacions reals que pretenien excloure a persones de determinades creences o religions. La majoria va manifestar un rotund desacord als intents de vulnerar el principi d'igualtat de totes les religions.

c) La majoria dels prejudicis de l'alumnat es formulen en relació a la religió islàmica. En concret, en la projecció exterior de la violència i en la repressió de les dones seguidores d'aquesta religió. En aquest sentit, l'alumnat coincideix en considerar que superar els prejudicis constitueix un requisit per a la convivència pacífica.

d) Encara que, la majoria de l'alumnat és clarament conscient del potencial de conflicte de la religiositat i de la pluralitat religiosa, aquesta circumstància no els impedeix de compartir una visió de coexistència pacífica en una Europa de pluralitat religiosa.

El projecte RedCo realitza les següents quatre recomanacions per a la política educativa dels països de la Unió Europea:

a) Fomentar la coexistència pacífica. El desenvolupament de la política educativa i la seva implementació hauran de centrar-se en la transformació des de la tolerància abstracta (entesa com passiva) cap a la tolerància pràctica (entesa com activa).

b) Promoure la gestió de la diversitat. L'educació sobre la societat tendeix a enfocar-se en la homogeneïtat. No obstant, en el gir de la tolerància passiva cap a l'activa és necessari valorar la diversitat de religions, tant en el món de l'escola, com en el món universitari.

c) Incloure les visions del món religioses i no religioses. L'escola és un lloc on tot l'alumnat ha de ser respectat, sense excloure a ningú per la seva visió del món o convicció religiosa. La religió és important per a una part de l'alumnat i no s'ha de permetre que les seves creences religioses siguin un impediment per al seu progrés acadèmic.

d) La competència professional. Els canvis no són possibles sense la formació docent en aquest sentit. Seria desitjable que aquesta formació fos tant inicial, com continuada.

4.- Context d'aula

L'ensenyament de la religió, tant als centres d'educació infantil i primària, com als d'educació secundària, es pot realitzar, segons el vigent marc normatiu, des de les vessants confessionals catòlica, evangèlica, jueva i islàmica. Les famílies de l'alumnat poden optar per una d'aquestes quatre possibilitats o per la possibilitat d'estudiar cultura i valors ètics¹⁰.

La plantilla de personal docent de la Generalitat de Catalunya sols contempla llocs de treball docent de religió catòlica i de religió evangèlica. Aquesta plantilla detalla, únicament, vint-i-dos centres docents d'educació infantil i primària on es pot cursar religió evangèlica, per al curs 2016/2017¹¹.

El *Baròmetre sobre la religiositat i sobre la gestió de la seva diversitat*¹², elaborat l'any 2014, posa de relleu com el 61,1% de la població catalana considera que és molt o bastant important que la ciutadania disposem d'uns

¹⁰ Aquest marc normatiu es troba configurat pels articles 18.3, 24.4, 25.5 i 34 bis i ter de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació (LOE) (BOE núm. 106, de 4 de maig de 2006, p. 17158-17207) en la modificació efectuada per l'article únic punts 9, 15, 16, 25 i 26 de la Llei orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per a la millora de la qualitat educativa (LOMCE) (BOE núm. 295, de 10 de desembre de 2013, p. 97858-97921).

¹¹ Resolució ENS/2563/2016, de 14 de novembre, per la qual s'aproven les plantilles de personal docent dels centres i dels serveis educatius dependents del Departament d'Ensenyament per al curs 2016-2017, i de modificació de la Resolució ENS/906/2014, de 23 d'abril. DOGC núm. 7250, de 18 de novembre de 2016.

¹² Aquest baròmetre s'ha elaborat a partir d'enquestes realitzades els mesos de novembre i desembre de 2014. La seva referència bibliogràfica és la següent: Institut Opinòmetre, "Baròmetre sobre la religiositat i sobre la gestió de la seva diversitat" 2014. [en línia] <http://www.gencat.cat/presidencia/dgar> [Consulta: 01 març 2017].

coneixements mínims sobre les tradicions religioses per poder entendre algunes expressions culturals o artístiques o determinades situacions polítiques. Paral·lelament, Pérez-Agote i Santiago (2005) assenyalen com, per al 57 % de la població espanyola, la religió és important per l'educació dels seus fills i filles.

Les estadístiques del Departament d'Ensenyament, relatives a les dades de matrícula dels curs 2015/2016 evidencien com la major part de l'alumnat no rep cap formació religiosa al llarg de la seva etapa educativa.

Les dades de l'etapa d'Educació secundària obligatòria (ESO)¹³ mostren que:

- a) 105.169 alumnes cursaven la matèria de cultura i valors ètics.
- b) 1.463 alumnes cursaven l'assignatura d'història i cultura de les religions, que ja ha desaparegut del pla d'estudis el curs 2016/2017, amb la implantació de la LOMCE a tots els cursos de l'etapa.
- c) 101.502 alumnes no cursaven religió
- d) 90.024 alumnes cursaven religió catòlica.
- e) 270 alumnes van sol·licitar cursar religió evangèlica. No van poder fer-ho per no existir dotació docent.
- f) 44 alumnes van sol·licitar cursar religió islàmica. No van poder fer-ho, tampoc, per no existir dotació docent.

Les dades de l'etapa de Batxillerat mostren el següent detall¹⁴:

- a) 76.686 alumnes no cursaven religió.
- b) 12.432 alumnes cursaven religió catòlica.
- c) 4 alumnes van sol·licitar cursar religió evangèlica.
- d) 3 alumnes van sol·licitar cursar religió jueva.

Aquestes dades contrasten amb el fet que el 65 % de la joventut catalana, entre dotze i divuit anys, assegura creure en alguna de les tretze religions amb presència física a Catalunya. La religió majoritària en aquest fragment de la població és la catòlica amb el 80 % del jovent que es considera creient. Entre les personalitats religioses que segueixen de manera digital es troben el Sant Pare Francesc, el Dalai-Lama, el Bisbe de Terrassa Mons. Josep Àngel Sainz

¹³ [En línia] <http://ensenyament.gencat.cat/ca/departament/estadistiques/estadistica-ensenyament/eso/> [Consulta: 01 març 2017].

¹⁴ [En línia] <http://ensenyament.gencat.cat/ca/departament/estadistiques/estadistica-ensenyament/bstxillerat/> [Consulta: 01 març 2017].

Meneses, el prevere tortosí Mn. Javier Vilanova o el nord-americà Mark Hart (Micó i Díez Bosch, 2016).

La necessària presència del saber religiós a les aules es troba avalat per l'apartat dedicat a l'educació religiosa del *Baròmetre sobre la religiositat i sobre la gestió de la seva diversitat*. Les seves aportacions són les següents:

a) El 60,9% de les persones enquestades, que són pares o mares, declaren que estan educant, o que van educar els seus fills i filles, d'acord amb els preceptes d'una confessió.

b) El 48,1% de les persones enquestades diuen que si ara tinguessin fills o filles els educarien seguint els preceptes d'una confessió.

c) El 43,8% de les persones enquestades es pronuncien a favor de l'ensenyament de la religió des del punt de vista confessional a l'escola.

d) El percentatge d'acceptació de l'ensenyament escolar de la religió augmenta considerablement, concretament fins al 71,1%, quan es pregunta per una nova assignatura de caire aconfessional que permeti, per a tot l'alumnat, una formació sobre les principals religions del món.

La contribució de la classe de religió a la formació integral de l'alumnat esdevé important, almenys, en els tres aspectes següents:

- a) Possibles respostes a les preguntes vitals.
- b) Conèixer diferents models o opcions de vida.
- c) Possibilitar criteris des d'on jutjar la realitat i la complexitat del nostre món.

Contràriament, la manca de formació religiosa de l'alumnat acaba comportant un important analfabetisme religiós. En paraules de Corzo (2008: 128), el fet que «la religió hagi tingut en tots els temps i en tots els països, excepte últimament en alguns llocs d'Europa, un paper dominant en el desenvolupament de la cultura, del pensament i de la civilització humana» comporta que «un ensenyament en el que mai es parli de la religió sigui un absurd».

Dins la nostra perspectiva històrica i social concreta, es pot afirmar que «el cristianisme ha modelat el nostre pensament i la nostra visió del món» (Carcenac, 2010: 7). Les obres d'art, la música i les nostres tradicions festives i espirituals veuen de fonts judeocristianes. Encara que el context social actual sigui d'una pluralitat religiosa, el pes del passat condiona i determina moltes de les nostres actuals estructures socials.

Continuant amb les reflexions de Corzo (2008) es pot afirmar que Jesucrist falta a classe, jugant amb les paraules del suggeridor títol del seu llibre. Centrant-nos en l'aspecte que aquí ens interessa, en el sentit de trobar-se bona part de l'alumnat privat, tant del coneixement de la vessant històrica del personatge, com de la seva pervivència en la manera de viure i en la manera de ser de moltes persones i, fins i tot, de comunitats senceres.

D'acord amb aquest conjunt d'arguments, es pot concloure com:

a) El saber religiós, en sentit genèric, ha d'estar present en el procés formatiu de tota persona, indistintament de la seva possible confessionalitat.

b) En el nostre context occidental, el coneixement dels fonaments i de les expressions bàsiques de la religió cristiana resulta ineludible per a interpretar fenòmens històrics, culturals i socials, no tan sols del passat, sinó també del present.

I davant d'aquesta realitat ens podem formular una pregunta, com pot ser que en l'ensenyament escolar de la religió sigui l'únic lloc on la inclusivitat, tant pretesa i positiva en el nostre sistema educativa, vulgui ésser exclosa. En una aula podem comprovar com l'alumnat provinent de famílies, tant de tradició religiosa, com de plantejaments agnòstics o ateus, poden participar en processos d'ensenyament i aprenentatge, tant del fet religiós, com de la cultura religiosa, sense interferir en el dret de les seves famílies a que els seus fills i filles rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves conviccions.

5.- Com és possible, dins del nostre sistema educatiu, un ensenyament de la religió per a tot l'alumnat?¹⁵

Aquesta possibilitat parteix de la centralitat de l'alumnat, que en l'ensenyament de la religió podria consistir, en la construcció del coneixement, tant del fenomen religiós, com de la pluralitat religiosa, des de la presència d'aquesta mateixa pluralitat en una aula concreta.

¹⁵ J. Codina *Les relacions entre els Poders públics i les Entitats religioses en matèria educativa. La qüestió de l'ensenyament de la religió*. Tesis doctoral. Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya. 2015. Conclusió n. 7 de la tesi.

La diversitat de l'aula, també, permetria l'enriquiment mutu, respectant la manera de ser de cada persona, i sense pretendre, evidentment, imposar cap model o estil de vida i creences; sinó, tan sols constatar com aquests i aquestes són molt diversos, i com podem conviure, de manera tranquil·la i sense cap problema, persones molt diferents, des del coneixement i el respecte mutu, sense comportar que cap persona hagi de renunciar, ni amagar la seva manera de ser i de veure i entendre el sentit de la pròpia vida i de la nostra existència.

D'aquesta manera contribuiríem a la competència transcendent o espiritual de l'alumnat, en el sentit de comprendre, tant les tradicions religioses o els plantejaments agnòstics o ateus de les seves famílies, com la llibertat religiosa i la presència de les diferents tradicions religioses en l'espai públic. Contribuint d'aquesta manera a la formació de la pròpia personalitat, que també inclou la dimensió religiosa, encara que sigui per negar-la.

La possibilitat d'un ensenyament aconfessional de la religió, per a tot l'alumnat, dins del nostre sistema educatiu, seria perfectament possible, i fins i tot compatible, amb les previsions de la Constitució espanyola de 1978 i amb els Acords entre l'Estat espanyol i les Entitats religioses per a l'ensenyament confessional de les religions.

Una altra qüestió és el que passaria amb l'ensenyament confessional de la religió. Ara ens centrem en la possibilitat d'un ensenyament aconfessional. La modificació de la Constitució espanyola o dels Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu són perfectament possibles. No obstant, són processos complexos i lents, amb multitud d'entrebancs que poden desvirtuar-los.

La possibilitat d'aquest ensenyament aconfessional, sense les referides modificacions normatives, facilitaria la seva introducció, pel Govern de la Generalitat, dins del sistema educatiu de Catalunya, amb independència dels plantejaments que es realitzessin des del Govern espanyol.

L'Acord entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals de 3 de gener de 1979 recull, en el seu preàmbul, el reconeixement, per part de l'Estat espanyol, del dret fonamental a l'educació religiosa, sense afegir que aquesta sigui confessional. L'article II es refereix a l'ensenyament de la religió catòlica, en tots els nivells educatius, sense especificar, tampoc que sigui confessional.

L'ensenyament, tant de la religió catòlica, com de les altres religions -i especialment de les que tenen subscrit una acord de cooperació amb l'Estat espanyol- quedaria, també, garantit amb un ensenyament aconfessional adreçat a tot l'alumnat, respectant el dret de les famílies a que els seus fills i filles rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves conviccions.

La designació concreta del personal docent encarregat de l'ensenyament de la religió catòlica, prevista en l'article III de l'Acord sobre ensenyament i afers culturals, podria ser substituïda per una designació genèrica vinculada a la possessió d'una determinada titulació, concretada per les Autoritats educatives i L'Església catòlica. La mateixa previsió seria aplicable a la resta d'Entitats religioses que han subscrit Acords de cooperació amb l'Estat espanyol. Al tractar-se d'un ensenyament aconfessional de la religió, l'exigència de la titulació seria única i genèrica, amb independència del nombre d'Entitats religioses que disposen d'acords de cooperació amb l'Estat espanyol.

Aquest ensenyament aconfessional hauria de figurar, almenys, en les etapes d'Educació primària i d'Educació secundària, tant obligatòria, com no obligatòria. Segons la redacció dels Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, aquest ensenyament, també, hauria de figurar en l'etapa d'educació infantil. No obstant, el caràcter global de l'etapa el podria acabar diluint.

La interpretació del marc jurídic vigent de la forma fins aquí descrita no seria descabellada, i podria ser assumible amb un simple protocol entre l'Administració educativa i els representats de les diferents Entitats religioses que disposen d'acords de cooperació.

La importància d'aconseguir un ensenyament aconfessional de la religió per a tot l'alumnat requereix, evidentment, amplitud de mires, tant per part de les Autoritats educatives i les Confessions religioses, com per part de tots els membres de la comunitat educativa. Els canvis són complexos, però no impossibles i, generalment, requereixen d'un temps.

L'objectiu final d'aconseguir un ensenyament aconfessional per a tot l'alumnat hauria de ser la meta. El camí, que ens hi portarà, podrà ser, més o menys, llarg i complex, en funció de les actituds dels diferents agents implicats en el disseny del sistema educatiu i dels membres de la comunitat educativa.

El nom d'aquest ensenyament aconfessional pot ser únic o diferent per a cada curs en que s'imparteixi, en funció dels continguts predominants en aquell

curs. Un nom que acostuma utilitzar-se, al menys a Catalunya, és el de cultura religiosa, posant l'accent en el caràcter no confessional de l'assignatura. Les denominacions de religió, o religions, també, serien escaients per a aquesta nova assignatura, pel seu caràcter genèric, que pot incloure, tant un ensenyament del fenomen religiós, com de la pluralitat religiosa present en la nostra societat.

Una altra denominació que visualitzaria, tant la dimensió cultural, com la dimensió de presència social de les religions, seria la de societat, cultura i religió. No obstant aquesta adequació inicial, l'ús d'aquesta denominació, en el debat i en la redacció de la LOCE, podria comportar reticències en alguns dels agents implicats en el disseny del sistema educatiu.

Altres denominacions específiques per algun dels cursos previstos, en funció dels continguts predominants en els mateixos, podrien ser les de: sagrades escriptures i textos sagrats, història de les religions, simbologia religiosa o diàleg interreligiós.

El contingut d'aquest ensenyament aconfessional de la religió, com el contingut de les diferents assignatures o matèries del currículum, seria fixat per les Autoritats Educatives. La desaparició de l'ensenyament confessional, per tal de possibilitar un ensenyament aconfessional, comportaria que en la fixació d'aquest currículum, que seria competència exclusiva de les Autoritats educatives, es tinguessin presents les aportacions de les Entitats religioses implantades en la nostra societat. Evidentment, per tradició i presència social, la religió catòlica tindria una presència específica en aquest disseny curricular.

L'ensenyament aconfessional de la religió, dins de la trajectòria recent del nostre sistema educatiu, disposa, tant de plantejaments concrets per a tot l'alumnat, com de disposicions normatives que regulen la possibilitat de l'ensenyament aconfessional de la religió per a l'alumnat que així ho esculli, de manera alternativa a l'ensenyament confessional de la religió. L'existència d'aquests materials, juntament amb altres documents fruits de treballs i estudis concrets, pot aportar, també, llum al disseny curricular d'un ensenyament aconfessional de la religió per a tot l'alumnat.

Centrant-nos en els continguts específics, en l'etapa d'Educació primària podrien tenir una certa rellevància els següents elements:

- a) Una primera aproximació al fenomen religiós i al concepte de religió.

b) Un estudi de les tradicions religioses presents en el nostre país, i en el nostre entorn social més immediat, partint de la realitat pròpia de l'aula.

c) La presència de la religió en les nostres festes i tradicions.

d) Una primera aproximació als textos més importants de les tradicions religioses presents en la nostra societat.

e) Una primera aproximació a la simbologia religiosa.

f) La presència de la religió en les manifestacions artístiques i arquitectòniques, així com en el patrimoni de la nostra societat.

En l'etapa d'Educació secundària obligatòria, per la seva banda, podrien estar-hi presents els següents aspectes:

a) El fenomen religiós i l'àmbit de la transcendència.

b) El concepte de religió, i la seva distinció de la màgia o de les sectes.

c) La llibertat de consciència i la llibertat religiosa.

d) La laïcitat de l'Estat i el pluralisme religiós. Així com la presència de la religió en l'espai públic.

e) Les principals tradicions religioses, partint de la realitat de l'aula. En aquesta línia, esdevindria interessant conèixer les principals tradicions religioses de tots els continents. En concret: el judaisme, el cristianisme -el catolicisme en particular-, l'islam, el budisme, l'hinduisme, les religions africanes tradicionals i les afroamericanes.

f) Els textos sagrats de les principals tradicions religioses.

g) La simbologia religiosa.

h) La presència de la religió en les diferents manifestacions artístiques: pictòriques, escultòriques, arquitectòniques, cinematogràfiques, literàries o musicals.

i) Els llocs de culte i els llocs religiosos amb una significació més emblemàtica.

j) El diàleg interreligiós.

En l'etapa de Batxillerat i de Cicles formatius, els continguts es podrien centralitzar en els següents blocs temàtics:

a) Tradicions religioses, noves religiositats i sectes.

b) La presència religiosa en l'espai públic. En concret, les manifestacions de la llibertat religiosa i l'ordre públic.

c) Simbologia religiosa.

- d) Diàleg interreligiós.
- e) Diàleg entre religió i ciència.
- f) Els nous desafiaments i les creences religioses.
- g) El tractament de qüestions, tant socials i culturals, com espirituals o relacionades amb l'àmbit de la transcendència, en els textos religiosos.
- h) La contribució de la religió a la pau mundial.

BIBLIOGRAFIA

- Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós, *Cultura religiosa per als ciutadans del demà*. Barcelona: Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós 2001.
- J. Bada «Societat i fet religiós avui, i al llarg del temps, a Catalunya». Dins Rial, R. (coord.), *Reflexions entorn del fet religiós*. Vic: L'Alber i Fundació Privada Educativa Vedruna Barcelona 2007, p. 91-118.
- C. Carcenac, *El cristianisme. Una mirada serena*. Vic: Eumo 2010.
- J. Codina *Les relacions entre els Poders públics i les Entitats religioses en matèria educativa. La qüestió de l'ensenyament de la religió*. Tesi doctoral. Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya 2015.
- J.L. Corzo, *Jesucristo falta a clase*. Madrid: PPC 2008.
- M. Forteza, - J. Gómez Segalà, (editors) *Cultura religiosa a l'escola: jornades internacionals sobre una assignatura aconfessional*. Barcelona: Direcció General d'Afers Religiosos 2008.
- F. García Moriyón, *Derechos humanos y educación. Textos fundamentales. Textos complementarios*. Madrid: Ediciones de la Torre 1998
- Institut de Ciències de l'Educació "Josep Pallach" (editor) *Vuitè simposi llengua, educació i immigració. Diversitat religiosa, educació integral i cultura democràtica*. Girona: Universitat de Girona – ICE 2013.
- Institut Opinòmetre, *Baròmetre sobre la religiositat i sobre la gestió de la seva diversitat*. 2014. [en línia] <http://www.gencat.cat/presidencia/dgar> [Consulta: 01 març 2017].

- J. López-Camps, *Afers religiosos. Una proposta de política pública*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans, Papers de la Fundació, 152, 2008.
- P. Micaló, *La classe de religió confessional catòlica als centres públics. Estat de la qüestió i propostes de futur*. Girona: Institut Superior de Ciències Religioses 2014.
- J.M. Micó, - M. Díez Bosch, *Young people, religions and technology in Catalonia. Adolescents, joves, religions i tecnologia. El cas català*. Barcelona: Observatori Blanquerna de Comunicació Religió i Cultura 2016.
- A. Pérez-Agote, - J.A. Santiago, *La situación de la religión en España a principios del siglo XXI*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, Opiniones y Actitudes, n. 49. 2005.
- R. Rial, «Una proposta didàctica per a l'ensenyament del fet religiós». Dins Rial, R. (coord.), *Reflexions entorn del fet religiós*. Vic: L'Alber i Fundació Privada Educativa Vedruna Barcelona 2007, p. 209-230.
- F. Torralba, *La clase de religión. Una propuesta humanizadora*. Madrid: PPC 1999.